

MOHÁS LÍVIA

Olvasónapló

Az alkimista, a tao, a vallások, a Dosztojevszkij-hősök, a művészet, a pszichológia – valamennyi a maga szertartásával és eszközzrendszerével – mélyebbre szeretne látni. Bár az antikvitás nőalakja, Sophia, bölcs volt, mégis eltűzolta, belebukott a mélyre pillantásba. Apja a Mélység nevet viselte. Őt akarta megismerni a lány, és ez az „ismerni kívánja lány az apját” értelmezhető lehetne akár a bűn oldaláról is, de itt ne a vérfertőző kívánságok szálán haladjunk, hanem másképp. Úgyhogy bizonyos titkokhoz nem tanácsos közel merészkedni. Ezt a halandó büntetlen aligha teheti, még Sophia is lezuhant, lám, az anyagba, és eltévedt benne, aztán könyöröghet a megváltásért.

Dosztojevszkij Ivan Karamazovja nemcsak megismerni és megérteni akarja az Atyát (lehetséges ezt kívánni ép ésszel?), hanem megmérni! Vagyis kiterjeszteni Istent az emberi igazságosság és igazság mércéit és igényét. Nem mondhatni, hogy türelmes és könyörületes lenne Istenével. Amikor már odáig jut a gondolkodásban, hogy amennyiben az Isten teremtette világban szükségszerű a rossz, akkor Iván nagyon is elutasító. Ha az ártatlanok szenvedése, a gyerekek halála, a szelídek megcsúfolása Isten rendelése, ha szenvedéssel tisztítja meg azt, akit valóban magához akar kötni, akkor ez a világ, ez az Isten elfogadhatatlan, érthetetlen, túlságosan titokzatos.

Ivánban nemcsak a tagadás, hanem maga a lázadás lép elének – mondja Camus* – mivel számára Isten többé már nem létezik, hát akkor váljon Istenné az új ember. Mindent szabad! A bűnt is. A bűnt elfogadni is szabad. Az ember-isten szent közönyével szemlélhető a rossz, így viselkedik ő is, Iván, hagyja, hogy meggyilkolják apját, hogy az ősi tabut megsértse, ahogyan korábban, metafizikai síkon ő maga elkövette az apagyilkosságot, megölte az Atyát. Engedi, de – beleőrül. Az ész lázadása vele a tébolyban végződik.

Úgy látszik, nem minden mérhető az emberi igazság mércéjével, vannak titkok, amik felismerőkészségünk mai erejével még felfoghatatlanok. Ahogyan a kétdimenziós sci-fi élőlénynek is felfoghatatlan a háromdimenziós test. Ha mondjuk egy gömb áthalad a kétdimenziós sík világon, akkor a kétdimenziós lény előbb csak egy pontot észlel, majd egyre nagyobb és nagyobb köröket (síkokat), azután ahogy a gömb távolodik és távolodik tőle, úgy egyre kisebb és kisebb köröket észlel, végül csak egy pontot, azután már semmit, mert a gömb kilépett a kétdimenziós világból. S ez áthaladás közben a kétdimenziós élőlény magát a gömböt egyáltalán nem látta. Nem lévén érzékszerve három dimenzióhoz.

Iván beleőrül a tabu megsértésébe, ahogyan C. G. Jung egyik első páciense gyermeke halálába. Az elmeosztályon találkozott Jung a fiatal nővel, és a vizsgálatok alapján úgy találta, ez az elmebeteg nő: gyilkos. Kriminális történés valószínűsíthető a betegség hátterében. Közölte ezt a beteggel, és lassan feltárult a múlt. A beteg nagyon szerelmes volt valakibe, aki elhagyta. Férjhez ment, gyermekei születtek, és egyszer meghallotta, hogy régi szerelme már súlyosan bánja, hogy nem őt vette feleségül akkoron. Este a gyerekeit fürdette, járvány volt a vidéken, a vízcsapból tilos volt inni.

* Albert Camus: A lázadó ember. (Les Petits Romantiques, Cahiers du Sud.)

A nő látta fürdetés közben, hogy kislánya iszik a csapból. Engedte. Sőt, a fiúcskának maga adott a vízből. A kislány tifuszt kapott és belehalt. Ekkor lett pszichotikus az anya. Úgy érezte, megölte a gyereket, de ez akkor ilyen világosan nem tudatosodott benne. A kezelés alatt azonban igen! A fiatal nő lassan meggyógyult, és boldogtalan maradt. Ki tudja, hol a határ bűn és betegség között? Titok a halál, úgy vagyunk vele, mint a kétdimenziós kreatúra a gömbbel.

Legjobb ezekre behunyt szemmel figyelni, ahogyan az álmodó nézi az álomképeket, ahogyan Ingmar Bergman a halált és a szenvedést. *Suttogások és sikolyok* c. filmjének forgatókönyvében* azt írja a film alap gondolatáról: „...több mint egy éven át üldözött. Először természetesen nem tudtam, hogy hívják a négy nőt, s miért viselnek bokáig érő fehér ruhát, vagy miért jönnek, mennek szürke reggeli fényben egy piros tapétás szobában. Újra meg újra elhessegettem e képet, megtagadva, hogy film – vagy ami éppen lesz – alapja legyen. De a kép nem tágtott, s lassan, vonakodva azonosítottam: Három nő várja, hogy a negyedik meghaljon, és felváltva virrasztják.” A halál és a szenvedés rémisztő titkáról Bergmannak a puhább, a könyörületesebb lélekdarabjai, az animái, a női princípiumai akarnak közölni valamit. Kődös vidéken, piros béléstű szobákban, hosszú, fehér ruhákban, mondhatni: álruhákban vagy inkább védőöltözetben – amolyan szkafanderekben – jelentkeznek. A fikció a szkafander. A tudat túl világos fénye felperzselné különben a tudattalanból felmerülő tartalmakat.

Előbb elhessegeti, na persze, a nőket, önmaga „női” természetét, ahogyan a racionalis és patriarchális férfi rendszerint elhessenti saját női lélekrészét. Különösen, ha a férfi macsó-fajta, és megrekedt a női kisebbség ideológiájában, akkor aztán kegyetlenül elfojtja animáját. És ezzel megtagadja önmaga affektivitását, megcsönkíti saját termékenységét szellemi síkon. Bergman animái végül is addig-addig erőszakoskodtak, amíg – bár vonakodva – de végül mégis azonosította és elfogadta őket. Messziről jönnek ezek a nők. Talán nem is Bergman személyes tudattalanjából, hanem messzibbről, a kollektívából. „Leginkább valami sötét, áradó vízsodrás képzetét kelti bennem: arcok, mozdulatok, hangok, kiáltások, fény és árny, hangulatok, álmok, semmi sem szilárd és teljesen megfogható... Álom, vágy, esetleg csupán reménykedés, vagy félelem, melyben *épp az iszonyatost nem mondja ki senki.*” (Kiem.: M. L.) Az iszonyatost! No ná, persze hogy nem, talán lehetetlen, talán belezuhanánk, mint Sophia, megőrülnénk, mint Iván, megroppannánk, mint a pszichiáter, aki túl sokáig és túl gyakran nézett a legbonyolultabb létezőbe, az emberi lélekbe.

Bergman animáinak legrokonszenvesebbje, legnagyobb alakja *Anna*. Nem más ő, mint Gaia, az ősi nagy anya, a tápláló és erős, aki nem fél a haláltól, mert a természetéhez tartozik, ahogyan az élet, és aki a legtöbbet tudja arról, hogy miképp lehet enyhíteni a szenvedést és a halálfélelmet. Férje nincs, de fiatalon szült, kislánya meghalt. Háztartási alkalmazottja a haldokló Ágnesnek, őt is úgy kezeli, mint egy halódó gyermeket. Mindent lát, mindent hall, de hallgat, akár a természet. Talán nem is gondolkodik. Ettől az animájától nyeri Bergman az erőt. És a film történetében Annát is kizsákmányolják, mint mi az anyatermészetet.

Ágnes a második anima, ő a Szerencsétlen Csipkerózsika, az életképességeitől megfosztott, passzív és gyenge nő. Bizonyára Bergman kétkedő, ügyetlenkedő enje, akinek örökké a zsigereivel vannak gondjai. Ágnes célratörőbb, erősebb része nem tud kifejlődni, és a konkrét férfi sem jön el érte, ahogyan a mesebeli Csipkerózsikáért.

* Ingmar Bergman: Színről színre c. kötet. Európa Könyvkiadó, 1979.

Ágneset nincs mi kiemelje a féltálmos helyzetéből. Fölötte virraszt a másik három nő. Szelíd szavú naplójából értesülünk arról, hogy ebben a visszafogott, növényi létezésben nem is volt annyira boldogtalan. Az igazi szenvedő és a nagy boldogtalan itt nem a haldokló Ágnes, hanem Karin – a gyűlölködő anima.

Vannak nők, sokan, Karin is közéjük tartozik, akik a kollektív szabályok szerint élnek és működnek, holott ezek nincsenek összhangban saját természetükkel és saját szabályrendszerükkel. Ez utóbbival egyikük-másikuk nem is rendelkezik, mert elfelejtette, elmulasztotta kimunkálni azokat. Kollektív szabály például a „gyereket ápolni kell”, de őket ez idővel türelmetlenné teszi, erről nem tudnak, be nem vallanak maguknak. Csupán tudattalan, „véletlen” cselekvéseik árulkodnak. Elejtik a gyereket, engedik inni a fertőzött vízből, rosszul adagolják a gyógyszert... Karin is ilyen. Gyűlöli férjét, testben és lélekben undorodik tőle, de azért őt gyereket hoz a világra, és házassági hűsége rendületlen, s mint aki nem ismeri fel saját természetét, benne saját sorsát, hanem a „mások is így teszik” szerint él – boldogtalan. És pszichopata. Ékszereivel jár-keel a piros bélésű szobákban, és ez az alapmondata: „Minden lélegzetvételünk hazugság”. Szép és rémes nő. Feszült, mint a felhúzott fű, el tudom képzelni: sok furcsa, bolond és zseniális ötletet csiholt ki Bergmanból.

Mária a negyedik anima. Vénusz-nő. Szép, lágy, játékos, mosolygós, akár az őszibarack éretten. Nagy az életvágya, a férfi és a szerelem érdeklí, és egyetlen törvényt ismer: tetszeni. Ő Bergman nárcisztikus animarésze. Négy nő, a fikció szkafanderébe bújva mutat valamit Bergmannak a függöny mögötti világból. A szenvedésekből, a testi halálból, ami Ágnesé, a személyiség halálából, ami Kariné, és az életvágyból meg a jósból, ami ellensúlyozza az előbbi kettőt.

Csipkerózsika klasszikus meséjében nem a főhős a legérdekesebb, hanem a gonosz tündér, aki az egész kalamajkát elindítja. Emlékszünk a mesére: a királyi párnak hosszú várakozás után gyönyörű kislánya születik, fényes keresztelőt rendeznek, ám az udvarnak eggyel kevesebb aranykészlete van, mint kellene. Ezért a birodalom egyik tündérért „elfelejtik” meghívni a lakomára. A mellőzött tündér megátkozta a kislányt, haljon meg, mikorra nagylánnyá növekszik. Az egyik jó tündér enyhíti az átkot, a lány ne haljon meg, csupán aludjon száz évet.

Roppant veszélyes a mellőzött nő! Önmagára éppúgy, akár a környezetére. Gondoljunk Arthemiszre, micsoda kegyetlen bosszút állt Agamemnonon egy korábbi sértésért, a férfinak saját lányát kellett feláldoznia az istennő oltárán. A bosszú továbbgyűrűzött; mikor Agamemnon Iphigenia feláldozása majd a győztes csata után hazatért, Klütaimnesztra hamarosan belefojtotta, szeretője segédletével, a fürdővízbe. Östípusok ezek a haragvó, sértett asszonyok, jó lesz velük vigyázni. Marie-Luise Franz pszichiáter szerint a nő fejlődése megakadhat, személyisége jellegzetesen torzulhat, ha nem tud mit kezdeni sértettségével, ha érzelmi sebei nem gyógyulnak. Ez a seb ajtót tár a saját animusnak és támadásainak, betódulhat itt a keménység, a brutalizálódás, a hatalommánia. És persze a bosszú, ez is a mi kultúránkban már animusügy, férfidolog, a büntetés a római jog patriarchális törvényei alapszik. Azok a bosszúálló istennők az őskorban és az ókorban éltek, de a középkortól kezdődően az ideális női princípiumok tartóoszlopa már az irgalmasság lett. Szűz Mária kék köpenyét a bűnösök fölé teríti, megbocsátást kér számukra a haragvó Atyától.

A mese főszereplője, Csipkerózsika aluszik. Csupán vegetál. Ő az igazi életlehetőségektől megfosztott nőalak. A hatalmaskodó idősebb nő áldozata. Passzivitásba

szorítani valakit, egy leánygyermeket, és nem engedni felnőni, életellenes tett. A már lejárt, lecsengett szabályrendszerekbe és viselkedésmódokba kényszeríteni: úgyszintén az. A nők bámulatosan hosszú ideig képesek vegetálni, s közben nemigen élnek át semmit, csak úgy vannak a napi rutinban, ami önmagában fárasztó is lehet, mégis rop-pant kényelmes. Nem kíván gondolkodást, újítást, nincs kitéve a változás és változtatás igényeinek és a váratlanságoknak. Jól ismert ez a konzervatív női magatartás, ez a csipkerózsikás szellemi renyheség, ez a mentális szundikálás.

Csipkerózsikát száz esztendő múltán felkölti a királyfi, és itt a boldog vég. Hm, nem biztos, hogy egy konkrét, hús-vér férfi teszi egy élethosszon át elfogadható minőségűvé az életet, bár ez is előfordulhat. Csipkerózsika személyiségének saját animusát, a lelkében lévő férfiprincípiumokat lenne jó kifejleszteni. A teljességre törve. A céltudatosságot, a mentális és racionális erők bátrabb használatát, a tágabb horizontra figyelmet, átlátni a konyha falain, és a szűk látókörű praktikizmus helyett fogékonyságot a magasabb eszmékre. Amit Freud a péniszirigységről mond, vagyis, hogy ez az irigység megvan a nőkben, tisztelettel legyen mondva: badarság. De ha átvitt értelemben gondoljuk ezt el, és az előrehatolás és előrehaladás lehetőségét értjük alatta, a szellem vagy bármi más életterületen vagy az egzisztenciális téren, akkor bizony nem badarság. Férfiközpontú világban élünk. Mivé is válhat egy parázslóan szenvedélyes, tehetséges és alaposan az életre motivált nőszemély ebben a férficentrikus berendezettségben? Elragadó szerelmes válhat belőle, mint Rómeó és Júliában Júlia. S ha megúszná élve ezt a nagy szerelmet, akkor a rá jellemző nagy akarással addig tüzelné a körében élő férfit, amíg Lady Macbeth sorsára jutna, vagy erős sugárzása másképp hülyítene meg a férjét. Aki megfojtaná – akár Desdemonát – féltékenységből vagy egyéb okokból, Istenem, okot a legkönnyebb találni. Van Virginia Woolfnak egy pompás esszéje*, amelyben elképzeli, mi lett volna, ha Shakespeare-nak van egy csodálatosan tehetséges húga. A fiú-Shakespeare tanulhatott Vergiliust, Horatiust, Ovidiust, bezzeg a lány nem, s ha belepillantott bátyja könyveibe, akkor rögtön rászóltak, hogy stoppoljon inkább harisnyát. Aztán gyorsan eljegyezték valami helybéli bunkóval, ő meg sírhatott, hogy a házasságot gyűlöletesnek találja, ha így tett, az édesatyja keményen elverte. A tehetség kényszerítő erejére mégis batyuba kötötte motyóját, és egy nyári éjszakán lopva nekivágott a londoni országútnak. A legfürgébb képzelőerővel volt megáldva, oly tehetség élt benne a szavak muzsikája iránt, akár bátyjában, ugyanoly hajlama volt a színházhoz, megállt tehát a színház bejáratánál, játszani szeretne, mondta. A direktor, kövér, fittyedt ajkú ember, röhögött. Ugatott valamit arról, hogy ha az uszkar táncolni kezd, és a nő játszani – na nem, nő nem lehet színész, és célozgatott... képzelhetik, mire. Nem tehetett szert színi és drámai gyakorlatra, se mesterségre. De tovább próbálkozik, enni is kell, végül megszanja egy színidirektor, ugyanő teherbe ejti, és itt törbe csalt lett a költő, foglya a női testnek. Shakespeare, mivel nagy volt benne a szenvedély, talán nem tűri ezt, talán elpusztítja magát, s most ott fekszik valamely keresztútnál, ahol az omnibuszok megállnak.

Freud azt tartja az irodalom nagy gonoszáról, III. Richardról, hogy kompenzált azzal a rémisztő sok gyilkolással. Így állt bosszút az ép testűeken saját torz termete miatt. Egy ok lehet ez a sok közül, s nem a legfontosabb. Legfőbb bibije, hogy a jelenre szorítózik, holott tetteink fő gyökérezetei a múltban húzódnak. Richard gonoszágának gyökerét Shakespeare a VI. Henrikben írta le. Itt még él Richard apja, York, a

* Virginia Woolf: Saját szoba. Európa Könyvkiadó, 1986.

majdani richardi komiszságok eredője. Itt még Richard kiválóság, fűtestvérei között a legokosabb, legbátrabb, legvitézesebb. „Kardomra, jól küzdél, s a szent misére, / ... köszönöm Richard. / Az Isten tudja, meddig élhetek, de / Ő látta jónak, hogy ma három ízben / Megvédj a szembetoppanó haláltól”. Az apja ezt mondja: „Minden fiam közt Richardé a pálma”. Még nem gonosz, még gyengéd fiú, ütközet után kétségbeesve keresi az apát, mert „Szép dj, úgy gondolom, fiának lenni.”

Mikor York meghal, itt a tragédia, csakhogy másnak is meghalnak szülei, s ettől még nem válik menten gonosszá az ember. Csakhogy itt nagyobb a veszteség, mint más halandó esetén. Mert a púpos Richardot egyedül az apa szerette fenntartás nélkül, mindenki más inkább dühcsomónak, idétlen hústömegnek, stigmásnak tartotta, csak az apa szerette, az édesapa, akivel a torz fiú mélyesen azonosult. Ám ez az apa gazember volt. Ennek az őznek vette át a kölcsönös szeretetkapcsolatban életmintáit, értékrendjét, rögeszmés hatalomvágyát. York a hataloméért ha kell, csúszó-mászó, ha kell, gyilkos, de az ő gonoszága csupán előkészület, a sors csak bemelegít itt, mint futóverseny előtt az atléta.

De az apa halálakor mégsem vad egoista még, a családdal együtt akarná megvalósítani az apai tervet, a családnak megszerezni a királyi trónust. Elég baljósan hangzik, ez igaz, ahogyan elkötelezi magát a halott apának: „Hordom neved és megbosszullak... / Vagy megkísérelve szerzek hírt, halált”. Az apa halálakor pszichológiai szempontból valami jelentős dolog történik: a pozitív érzelmek, a szeretet, a gyengédség kiáradása akadályoztatva: nincs apa, a szeretett személy, ahová akadálytalanul áramolhatna a pozitív érzés. Az az izgalmi erő, amely eddig szeretetet táplált, másfelé áramlik, a harag és bosszú energetizálója lesz. Harag és bosszú azok iránt, akik az immár halott apa szándékait és céljait nem veszik komolyan. Akik fűtyülnek az apa értékrendjére. Mert a szép és élvezeteg nőcsábász Edward legyint, elég lenne neki a hercegség is. No nem, Richard komoly ember, nem ilyen csélcscap, könnyelmű, rádörrent a szép Edwardra: „...hercegség helyett mondd: trón, királyság / Vagy az tiéd, vagy te nem apád”. Meg is nyeri a család a harcot, Edwardé a trón, George kapja a jobb hercegséget, noha elárulta Yorkot, az apát; egyszer, de nagyon csúfosan. Richardot szinte kismimizik. Mindez nem elég. A testvérek szövetségre lépnek apjuk gyilkosával. A vereség teljes, a testvérek iránti rokonszenv morzsaí is elpusztultak a nagy csalódásban.

Milyen irányba törjenek az érzelmi izgalmak, energiák? A hűtlen testvérek és rokonok felé, dühvel és haraggal. Az apjával azonosulásban megtanulta, hogy minden eszköz jó, ha el akarsz érni valamit, a gyilkosság is, a képmutatás is mehet. Itt fordul át a jellemkerék tudatos és vállalt gonoszságba.

Olyan kis rövid napló Szerb Antal gyerekkori naplója, kevés maradt meg belőle, a szétrombolt könyvtár halmazában bukkantak rá a háború után.* Talán sose volt bővebb? Nem tudom. Mennyi szeretetreméltóság! Az az erős figyelés a másakra!

A felnőttek között, úgy tűnik, Sík tanár úr volt a jelzőbója, a referenciaszemély, Sík tanár úr így, Sík tanár úr úgy... Sík Sándorról, a költőről van szó, a piarista tanárról. (Apropós! Papok. Prohászka Ottokár volt Szerb Antal keresztapja.)

* A Szerb Antal-naplórészletek a Magyar Nemzet 1991. ápr. 27-i számában és Szerb Antal: A világirodalom története utószavában található.

A kiskamasz táborigazgató naplója szerint éjjel Sík tanár úrral álltak táborigazgató őrségben. „Ez nagyon érdekes volt. Mindenki feküdt, néha kiáltott közbe a csendbe egy kúvik vagy egy vércse. Én Sík t. úrral beszélgettem nyelvekről és nemzetekről és hogy mi szeretnék lenni.”

Tóni meg akarja javítani az egyik gyereket: Január 22. „A mai nap egyike legszebb napjaimnak. Nagy célom, melyről azt gondoltam, hogy egy évig tart, míg sikerülni fog, már majdnem kész van. A romlott cserkész társ rájött célomlra, ez őt fölötte meghatotta (úgy látszik, mégsem olyan elvetemedett, mert akkor kinevetett volna), azt mondja, hogy már javul... Nem az enyém az érdem, de én mégis boldog vagyok, hogy ő a helyes útra tért és egy igaz barátal többem van. És ha ígérete nem igaz, újra kezdem a munkámat. Eredményt fogok kivívni. És ez Winnetou-i munka lesz.”

Nem adnám egy vak lóért, ha tudhatnám, miért és mitől romlott az a cserkész társ, az a piarista gyerkőc. Cigarettazott az illemhelyen? Befalta a tízóraiját kicsengetés előtt? Micsoda elvetemültség, édes Istenem.

Szeretünk ráismerni a dolgokra. Van itt egy részlet, benne az önépítkezés vágya. Annak a módszerességnek, buzgalomnak, tudatosságának csírái, amikkel később a tudós építkezett. Másképp nem lehetett. Ha nem így építkezik, ilyen pontosan, módszeresen, akkor nem tudja oly rövid idő alatt megírni, amit végül is megírt. Már 44-45 évesen meghalt, Balfnál, a háború végén, munkaszolgálatosként. Mikor a könyvtár összeomlott.

Tehát a gyerekkori önépítkezése: február 3. „Hosszú betegség után holnap megyek először iskolába. Nagy céloommal egyelőre nem fogok foglalkozni. Szociális célt most egy évig nem fogok magamnak kitűzni. Holnap folytatom izoláló munkámat. Fogok magammal foglalkozni. Így például megfigyelem magamban a gyermeki szeretetet és azt fejlesztem.”

Február 23. „Ma meglátogattam a beteg Rezsőt. Ő figyelmeztetett a köv. rossz tulajdonságaimra: egy lábon himbálózom, monoton hangon beszélek, cinikus vagyok.”

Március 8. „Elhatároztam, hogy igyekezni fogok ügyes lenni... Elhatároztam, hogy a csapásokat férfias lélekkel fogom tűrni és Krizsálát lelkemből meg fogom vetni.”

Nehéz lenne nem megmosolyogni a pedáns önnevelő bajnokot, a naiv és jólelkű kiscserkészt, aki miután felvértezte magát roppant tudással, akkor aztán az egy lábon himbálózó kis maflából lett az a hetyke író, az a metszően okos és szórakoztató, kedvesen fölényes tudós. Az a sziporkázó.

A *Buddenbrook házban* egy család, A *meztélvesztettben* egy asszony pusztul lassan, mintha nem is lehetne másképp: leépülések, megszűnések, elhervadások. Szerb Antal írja Thomas Mannról, hogy míg a német naturalizmus írónak figyelme a szegények és nyomorultak felé fordult, addig Thomas Mann olyan nagypolgárookra figyelt, akik befelé senyvedtek. Ugyanaz a lélekirány: a részvétel. Vannak idők, pontosabban: mindig az az idő van, amikor a részvételnélküliség képtelenség annak, aki művész, vagy csak egyszerűen emberszabásúan érzékeny.

De hiszen az elmúlásunk természetes! És mennyivel könnyebb elviselni, ha átéljük a természetességét. Valóban van elmúlás? Nem lehet, hogy inkább ismétlődünk: újból és újból megteremtődünk?

Mitikus szerepek mindenestre vannak, ezek ismétlődnek, s az ismétlődések egy-egy családfán jól megfigyelhetők. De az is igaz, hogy a szerep, amit kiosztottak nekünk – génjeink? őseink? Istenünk? az emberek? – nem azonos azzal, akik valójában vagyunk. Ha naplót vagy memoárt olvas az ember, íróét, akit művei alapján valamennyire ismerni vélünk, attól lesz a dolog izgalmas, hogy az álarc mögé nézhetünk. Lássuk, az vagy-e, akit nekem az írói szereped mutatott? És kiderülhetnek egyazon személyen belül a másféleségek, a különbözőségek, a hasadások, az ellentmondások. Thomas Mann naplójáról,* ha nem tudnám, kié, olykor azt mondhatnám, mi csoda túlságosan is jólfésült nagypolgár, lám, olykor intellektuális igazán, máskor meg szörnyen nyárspolgáriás ezekkel a banális jegyzetecskéikkel: ... a náthám így meg úgy... ma már jobb az étvágyam... el kell hozni az ébresztőórát... ma levélpapírt vásároltam... Piekarskáné a parajt tojás hozzáadásával készíti... s más efféle papucsszagú semmiségek. Ki hinné, hogy a Parnasszuson ilyenekkel is foglalkoznak. Néhol a napló egyenesen lapos, unalmas, szürke és bosszantóan kisszerű, miközben az a széppróza, amit ugyancsak ő ír... ugyebár: tündérien ironikus, nemesveretű témák és téma-kezelések, áradó szellem és ínycenc nagyszerűségek!

Ez az ember a lélekegyensúlyozás koszorús bajnoka, a belső balanszírozás királya, a kiegyenlítőesek nagymestere. Hogyan is tudott volna megmaradni másként szelleme abban az egyenletes, kérlelhetetlenül felfelé ívelő mozgásban? Hiszen ide húzta a polgár fegyelme, amoda a szentlélek, emide a devianciával kacérkodó és rejtőzködő feslettség, és egyben családapa is az asztalfőn, keményített damasztyszalvétával.

Itt van ez a kis deviancia; az a vonulat a naplóban, amiből látni, hogy szokatlanul érzékeny volt a szép férfiakra. „A villamoson együtt utaztam egy középtermetű, csinos, kissé öntelt külsejű, barna hajú, elegáns fiatalemberrel, felső osztályos tanuló lehet, nagyon tetszik nekem” (88. old.) „... neuraszténiámat olyan vágyak okozzák, amelyek a másik oldal felé húznak. Mi lenne, ha »rendelkezésemre állna« egy fiú?” (136. old.)

Magam nem tartom még csak pikánsnak sem ezt az érzékenységet, még kevésbé visszatetszőnek. Ha nincs meg benne ez a furcsa fogékonyság, akkor soha nem tudja József alakját úgy megírni, ahogyan tette volt a *József és testvéreiben*. Történt, ami történt, lehet, hogy az ég adta világán semmi sem történt azokkal a csinos fiúkkal, az ártatlan kacérkodáson túl, de ha igen, ha nem, a mű itt visszafelé mindent igazolhat.

Nemcsak sikerült egyensúlyban tartani a sokféleségét, hanem még fel is használta, kreatívan, a benne lévő gubancokat, és ezek a produkciók színezőivé váltak. Ebben az érdem talán nem egyedül a mesteré, hanem Katjái is, a feleségé. „Hálás vagyok K.-nak, mert nem fordult el tőlem, és irántam való szerelmében a legkevésbé sem zavarja, ha nem ébred fel bennem a vágy, amikor mellette fekszem, s nem vagyok képes örömet, mármint nemi élvezetet szerezni neki. Csodálatos nyugalommal, szeretettel, bele-törődéssel fogadja a dolgokat, s ezért úgy érzem, nekem sem kell izgatni magam miatta.” (139. old.)

A kreativitással és a sikerorientáltsággal foglalkozó guruk egybehangzóan megálapítják, hogy a kreatív és sikerorientált ember eltávolodhat a céltól, foglalkozhat százféle dologgal, de mindig tudja: mi az, amit valóban akar. Ha le is tér az útról, az csak látszólagos. Voltaképpen állandóan a célra figyel, sosem téveszti szem elől, legfeljebb kerülőutakat tesz, mint Tarkovszkij *Stalker* c. filmjében a szereplők. Olykor óriási vargabetűkre van szükség, árkon, vízen, múlton, ikonokon, mágiákon, hagyományo-

* Thomas Mann: Naplók I. 1918–21. 1933–39. Válogatás. Európa Kiadó, 1988.

kon, temetőköveken és mezőkön átgyalogolva lehet csak a házhoz érkezni, pedig lenne egy kurta és egyenes utacska is oda. Csakhogy, csakhogy! Semmi komolyabb nem jön ki a dolgokból, ha nem gyalogolunk át, illetve nem gyalogol át rajtunk az árok, a víz, a múlt, az ikonok, a mezők és így tovább. Nohát a mester, ezt látni a naplójából, ugyancsak kacskaringózik gondolatok és hangversenyek, vendégek, utazás és politika körül, de a tengelyben ott áll a Varázshegy. Vagy az, amit épp meg kell írnia. Erről van szó.

* * *

Az idős nagymester, C. G. Jung arról beszél memoárjában,* hogy kisgyerek korában általános ekcémája volt, és homályos célzások hangzottak el akkoriban a családban szülei sikertelen házasságáról, s Jung úgy tartja, ekcémája ezzel függött össze. Anyja egy bási kórházban feküdt hónapokon át, a betegség föltehetően annak volt a következménye, hogy csalódott volt házasságában. Az anya hosszú távolléte megkeserítette a gyermek életét. Ettől kezdve bizalmatlan lett, ha a „szerelem” szó elhangzott, és a „nőies”-ség fogalmához sokáig társult lelkében az, hogy „eredendően megbízhatatlan”. Ugyanakkor az „apa” a megbízhatóság fogalmával kapcsolódott össze. Ez volt a hendikep, amivel belépett az életbe. Később e majdnem végzetes gyerekkori benyomása megváltozott, egyszerűen azért, mert találkozott olyan férfiakkal, akiket barátjának hitt és családott bennük, és találkozott nőkkel, akik meg alaposan rációfoltak eredeti bizalmatlanságára.

Hát ez az! Ez az optimizmus és képlekenység. A gyerekkori benyomások – mindannyian tudjuk – örülten fontosak. Azt már nem mindenki vallja, hogy mégsem végzetesek. Kivált kezelni és tisztítani lehet ezeket, ha felidézzük, felismerjük, képesek vagyunk meglátni őket és aztán előítélet-mentesen szemlélődünk magunkról és másról. Optimizmus, melynek nincs köze a felszínes kedélyeskedéshez. Jungot a mély bizalomba vitte a rengeteg tudás, nem a kétségbeesésbe, mint némely nagy, ám árva lelkű gondolkodót.

Sorsdöntő életévének mondja a tizenkettediket. Ekkor volt az az élménye, amelyben megtanulta, *mi a neurózis*. Azt a különös állapotot tehát, aminek gyakran mi magunk vagyunk az ördögi rendezői, tudattalanul vagy mégsem teljesen tudattalanul úgy szervezzük életünket, hogy előjőjön belőlünk.

Történt tehát, hogy a Münsterplatzon, tanítás után fellökte az egyik gyerek a kiskamasz Jungot. Beütötte fejét a járda szélébe, elbódult, feküdt félájultan, miközben átvillant rajta, hogy most legalább nem kell iskolába mennie. Ettől kezdve ájulási rohamai lettek, amikor csak iskolai feladatokat kellett volna végeznie. Félesztendő szabadság következett, ábrándozások, vízpart, erdő, rajzolgatás, kövek, állatok és apjának könyvtára! Már el is felejtette, hogy miért és hogyan alakult így a dolog. A szüleit egy kicsit sajnálta, mert orvostól orvosig futkostak vele, azok meg tanácstalanul vakarták a fejüket. Egyikük epilepsziára gyanakodott. Ekkoriban a szülőket meglátogatta egyik barátjuk, és a gyerek Jung a kerti bokrok mögül kihallgatta a felnőttek beszélgetését. Az apa nagyon szomorú volt, borzasztó lenne, mondta, ha a gyanú beigazolódik, s a fia gyógyíthatatlan beteg, hiszen akkor majd nem tudja megkeresni saját kenyerét, ők, a szülők már elvesztették maradék vagyunkájukat is. „Mintha villám csapott volna belém” írja Jung, amint beleütközött a kemény és kérlelhetetlen valóságba. Halkan elosont

* C. G. Jung: Emlékek, álmok, gondolatok. Európa Kiadó, 1987.

búvóhelyéről, bement a szobába, hozzálátott a koncentrált tanuláshoz és... tíz perc múlva elvesztette az eszméletét. Néhány perc után magához tért, ismét nekifogott a tanuláshoz, hamarosan jött a második roham, felocsúdott, folytatta a tanulást, mígnem jött a következő és a következő ájulás. Egy órai küzdelem után elmaradtak a rohamok, kezdte sokkal jobban érezni magát, mint az elmúlt hónapok alatt bármikor. Néhány hét múltán visszatérhetett az iskolába, a rohamok nem ismétlődtek. „Ebből megtanultam, mi a neurózis. Lassan, lassan földerengtek az emlékek, hogy miként is kezdődött mindez, és világossá vált előttem, hogy én magam hoztam össze az egész gyalázatos históriát... Én magam voltam a nyomorult dezertőr! Ettől fogva nem állhattam többé, ha szüleim aggodalmaskodtak miattam... Akkortájt váltam lelkiismeretessé, nem látszatra, hogy megbecsüljenek, hanem, hogy magam tekinthessem magam lelkiismeretesnek.”

Ez volt a gyerekkor. És az öregedés?

Öregsége, mint a szépen beért búzatábla, volt mit learatni. A halál a Nagy Arató, ne áltassuk magunkat, így vagy amúgy rá várunk, vagy mint Jung, méltósággal vagy elbutulva, és a halál helyett Godot-ról fecserészve, idéetlenkedve, mivel elmúlásunkat nem merjük a tudatunkba engedni. Hiszen félelmetes, mint az érthetetlen legtöbbször. Miért kellene érteni? Korunk rákfenéje az a túlzott doktrinerség és beképzeltség, amely olyan színben akar feltűnni, mintha az, aki felnőtt, az mindent megérthet, s mintha a lét csupán annyi lenne, amennyi belefér kicsike elménkbe. Ugyan! Ha az értelem felől „mitologizálás” is, a tudomány felől meg csupán spekuláció a halálon túlival foglalkozni, a kedély szempontjából gyógyhatású. Olykor egyenesen ragyogóvá teszi a közérzetet, nem kellene nélkülözni.

Döbbenetesen ír a látomásairól. Amikor a szívinfarktusa után élet és halál között lebegett, rendkívüli dolgokat élt át, erőteljes képeket látott, s miután visszatért, emlékezett rájuk. A Földet látta messziről kék fényben, a Himalája havasait és a Földközi-tengert, aztán egy úrben lebegő kötömböt, később eltöltötte az a bizonyosság, hogy hamarosan belép a kivilágított helyiségbe, és ott azokkal találkozik, akikhez valójában tartozik. Ott majd megéri, miféle történelmi összefüggésrendszerben élt, illetve kellett volna élnie, meg fogja tudni, miért lett, miféle kivágott részlet volt az élete, amit mintha ollóval vágtak volna ki egy hosszú láncolatból, szilárd meggyőződése volt, hogy minden hasonló miétre végre pontos feleletet fog kapni. Mélységesen csalódott, amikor meghallotta, hogy vissza kell térnie, és a „lehántás” fájdalmas művelete most még hiába történt meg, vissza abba a szűk kis „skatulyarendszerbe”, amit mi életnek nevezünk, vissza a nagy, tágas, szabadság birodalmából ebbe a háromdimenziós, zsinórokon függő ládikálétkébe.

Minden szépséget felülmúlt a látások során átélt érzés, és visszatérése után sokáig ingerelte az, ami itt van, tulajdonképp sosem szabadult meg attól, hogy az úgynevezett életünk csupán szűk kis kivonata a létnek, gyenge kivonata. Roppant termékeny esztendőök következtek ezek után, ekkor értette meg igazán, mennyire fontos az, hogy igent mondjunk a sorsunkra. Így jöhet létre az az Én, mely akkor sem roppan meg, ha felfoghatalan dolgok történnek vele, folytonosságunk tudatának ereje van, és az ember számára így hangzik a döntő kérdés: vállalja-e a végtelent vagy sem. Ha tudod, hogy a határtalan a lényeg, akkor nem vesztegeted az idő alantas dolgokra vagy semmiségekre. A másik emberrel való kapcsolatban is az a döntő, vajon kifejeződik-e benne a határtalan vagy sem.